

KAZIVANJE AHMET-BEGA MUŠOVIĆA

Veselin Konjević

Milman Parry, a famous Homerologist and Harvard University professor whose intention was to resolve the so-called Homeric question, published in 1935 his conversation with Ahmet Bey Mušović, a poet and singer from Kolašin. Beside the story about the epic poetry, Ahmet Bey also described the difficult situation that befell the Muslim Muhajirs (refugees), after the war of Montenegro with the Ottoman Empire at the end of the 19th and the beginning of the 20th century, and told the story about the origin of the Mušović family.

O porijeklu Mušovića

Mušovići su znamenita begovska porodica, čiji članovi su bili kapetani Nikšića i Kolašina. O porijeklu Mušovića postoji više različitih tumačenja. Prema jednom rasprostranjenom predanju, ovo bratstvo vodi porijeklo iz Vraneša, od islamiziranog unuka Heraka Vraneša, Ahmed(t)-paše Vraneševića. Knez Herak Vraneš se, u popisu Hercegovačkog sandžaka iz 1477. godine,

nalazio na čelu jednog džemata u nahiji Ljubovići.¹ Uspostavljanje bliskih odnosa sa novom, osmanlijskom vlašću, kao i prihvatanje islama jednog njegovog sina (Ibrahima), Heraku Vranešu je, sasvim izvjesno, omogućilo sticanje značajnih privilegija, pa je dobijao na upravu i Popovo i Trebinje.² Pominju se dva Herakova sina: Đurađ, koji je obnovitelj manastira Zastup kod Bijelog Polja, i Ibrahim, kojemu je, navodno, prije prelaska na islam ime bilo Ljubo.³

¹ Ahmed Aličić: *Poimenični popis sandžaka vilajeta Hercegovina*, Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo, 1985, str. 53.

² Prvo pominjanje Heraka Vraneša u dubrovačkim izvorima zabilježeno je 12. marta 1470. godine, kada ga je, kako navodi Bogumil Hrabak, „drugi po redu“ hercegovački sandžak, Hamza-beg, uputio u Dubrovnik da dovede jednog Dubrovčanina da bude vještak hercegu Vlatku, sinu hercega Stjepana Vukčića Kosače, sa njegovom braćom, „u stvari diobe hercegovine ostavštine“, da bi Turci godinu kasnije (1476) Heraku, sada već „bivšem saradniku Hamza-begovom“, dali na upravu Popovo Polje i Trebinje. Dubrovački dokumenti bilježe da je Herak Vraneš, u pogledu dostojanstva, priman u Dubrovniku „kao da je u pitanju sandžak-beg“. O tome najbolje svjedoči i činjenica da su mu Dubrovčani, prilikom posjete, slali u susret dva poklisara, što je činjeno i u slučajevima kada dolazi hercegovački namjesnik (sandžak beg). Bogumil Hrabak: „Herak Vraneš“, *Godišnjak Istorijskog društva BiH*, Sarajevo, 1955, str. 53.

³ Žarko Šćepanović kao Herakove sinove navodi Đurđa i Ibrahima, dok Bogumil Hrabak samo kaže da je „jedan sin Heraka Vraneša – Ibrahim primio islam“. Hazim Šabanović navodi podatak da su od Ibrahimova sina, Skendera (unuka Heraka Vraneša), koji je u popisu Hercegovačkog sandžaka iz 1477. godine upisan na čelu jednog džemata „vlaha“ u nahiji Ljubovića, koja je tada pripadala kadiuku Prijepolje, nastala poznata hercegovačka begovska porodica *Ljubovići*, opjevana u narodnim pjesmama. Šćepanović smatra da su „Ljubovići, najvjerovatnije, dobili prezime po nahiji Ljubovića – odakle ovo glasovito muslimansko bratstvo potiče“, a ne po Ljubu, kako se navodno zvao

Ejup Mušović navodi predanje, po kome se islamizirani Herakov sin, Ibrahim (Ljubo), školovao u Carigradu, stekao veliko povjerenje i postao carski kancelar (sklav, dragoman). U posredovanju između sultana i Dubrovnika potpisivao se kao Ibrahim-beg i češće kao Ibrahim-paša Vranešević. Poznat je i po tome što je u Prijepolju sagradio džamiju, koja se po njemu zove Ibrahim-pašina džamija. Ibrahim-paša je imao dva sina: Skendera i Ahmeda. Skender je, a zatim i njegovi potomci, uzeo prezime po prvobitnom imenu svoga oca Ljuba (Ibrahima). Njegovi potomci su poznato muslimansko bratstvo Ljubovići. Ejup Mušović navodi da Mušovići, Hasanbegovići i Dautovići takođe vode porijeklo od Heraka Vraneša.⁴ Vukoman

islamizirani sin Heraka Vraneša prije nego je primio islam. Žarko Šćepanović: *Srednje Polimlje i Potarje*, istorijsko-etnološka rasprava, SANU, Beograd, 1979, 69; Hazim Šabanović: *Bosanski pašaluk*, Naučno društvo NR BiH, Sarajevo, 1959, 166; B. Hrabak: isto, 59.

Jevto Dedijer kaže da muslimanska porodica Ljubovići, „po predanju“, vodi porijeklo „od nekog Ljuba dvorjanina Hercega Stjepana“. Jevto Dedijer: *Hercegovina, antropološka studija*, Naselja VI, Beograd 1909, 271.

Drugi Herakov sin, knez Đurđe (u zapisu „blagočestivi gospodar knez“) ne samo da obnavlja već i proširuje manastir Zastup, kod Bijelog Polja, iako je takvo proširivanje crkava i manastira bilo zabranjeno zakonskim propisima i izričitim naredbama Porte. U jednom zapisu sa mineja manastira Zastup, iz 1537. godine, koji je ostavio jeromonah Nikifor, navodi se da su „povoljni uslovi za prepisivački rad u manastiru, zahvaljujući blagočestivom gospodaru knezu Đurđu...“ Ž. Šćepanović: isto, str. 347, 348.

⁴ Izvori: Dr Ejup Mušović: *Muslimani Crne Gore od pada Zete (1499)*, Novi Pazar 1997, 36; isto: Ejup Mušović: „Prvi crnogorski muslimani“, *Almanah*, br. 3–4, Podgorica, 1998, str. 7; isto: Ejup Mušović: „Mušovići“, *Istorijski zapisi* 2, Titograd, 1981, 88-90; isto: *Istorijski leksikon Crne Gore*, str. 900. Tezu objavljenu u pominjanom *Leksikonu Bošnjaka/Muslimana i u Istorijskom leksikonu Crne Gore*, u odrednici o Mušovićima, da (i) Mušovići

Šalipurović navodi da je islamizirani Herakov sin, Ibrahim, dobio spahiluk u Poblaću (u okolini Mileševa).⁵

vode porijeklo od islamiziranog sina kneza Joksima Vraneškog, Ejup Mušović je opovrgao u tekstu „Prvi crnogorski muslimani“ (*Almanah*, 1998). Naime, Mušović u tom tekstu navodi da je u svom ranijem tekstu o Mušovićima, objavljenom u *Istorijskim zapisima* (1981), „**napravio grešku, usled nedostatka izvora, vezujući poreklo Mušovića za (islamiziranog sina) kneza Joksima Vraneškog iz 17. veka**“ (rodonačelnika Joksimovića – prim. V. K). Kada je, kako kaže, „došao do pravih podataka“, tu grešku „ispravlja“, i smatra da „... Mušovići vode poreklo od Heraka Vraneša“. E. Mušović: „Prvi crnogorski muslimani“, str. 7.

O tome da je Ibrahim–paša Vranešević islamizirani sin Heraka Vraneša te da je sagradio džamiju u Prijepolju svjedočio nam je i poznati kulturni stvaralac toga kraja Ulvija Mušović. Po njegovim riječima, Ibrahim–paša je tu džamiju sagradio u prvoj polovini 16. vijeka. Džamija je obnavljana više puta, a posljednji put se to desilo prije petnaestak godina. U dvorištu džamije, po kazivanju Ulvije Mušovića, nalazi se mezar (grob) Ibrahim–paše, a pokraj njega je, kako se vjeruje, sahranjena njegova sestra Kajdasa. To bi značilo da je još jedan član iz Herakove porodice primio islam – njegova kćerka, koja je nakon prelaska u islam, dobila ime Kajdasa. Ovo predanje o Kajdasi, navodi Ulvija Mušović, nema uporište u istorijskim izvorima.

⁵ Vukoman Šalipurović: *Mileševska štamparija*, 1972, str. 17. On navodi da „na islam prelazi i Alija Kričak, pa dijeli nahiju Kričak sa svojim rođakom, ako ne i bratom Branislavom Kričkom. Čak i najmlađi sin doskorašnjeg vladara hercega Stjepana, Stjepan prelazi na islam i uzima ime Ahmed, ženi se sultanovom kćerkom i postaje veliki vezir“. Isto, str. 17.

Ćiro Truhelka navodi da se islamizirani sin Herakov, „sklav Ibrahim“, u dubrovačkom arhivu prvi put pominje 5. maja 1485. godine, kada je, kako se navodi, donio pismo Porte u Dubrovnik. Truhelka pominje i Vuka Vraneša, koji je 1475. godine, kao poklisar Hamzabegovog nasljednika, vojvode Sinanbega, iz Popova došao u Dubrovnik. Deceniju kasnije, Vuk Vraneš, za kojeg nije precizno utvrđeno da li se radi o sinu ili sinovcu Herakovu

Ahmed je završio vojnu školu u Carigradu i stekao zvanje paše. Po sopstvenoj želji, postao je hercegovački sandžak-beg.

Džamija Ibrahim-paše Vraneševića (islamiziranog sina Heraka Vraneša), u Prijepolju, podignuta u 16. vijeku.

Oženio se kćerkom vlastelina Nikole Konjevića, Pavom. Uslov da bi se djevojka udala za čovjeka *druge vjere*, bio je da ona ne mijenja vjeru. U braku sa Ahmed-pašom Vraneševićem, Pava je dobila tri sina: Muša, Hasana i Dauta, od kojih su nastali Mušovići, Hasanbegovići i Dautovići. Predanje kaže da su trojica sinova izuzetno voljeli majku Pavu, pa su po njenoj smrti poštovali i amanet koji je ostavila – *da joj se ime ne zaboravi*. Poštujući majčinu želju, sinovi su veliko polje koje je bilo u

(vjerovatnije sinovcu), po dubrovačkoj vijesti od 2. VII 1485. godine, javiće se kao glasnik Ibrahima Vraneša, islamiziranog sina Heraka Vraneša. Ćiro Truhelka: „Tursko-slovenski spomenici dubrovačke arhive“, *Glasnik zemaljskog muzeja XXIII*, Sarajevo, 1911, 212, 216.

sastavu njihovih posjeda, prozvali *Pavino polje*, koje i danas postoji u bjelopoljskom kraju.⁶

Ejup Mušović navodi da su Hasanbegovići prvobitno živjeli u Vranešu i Šahoviću (Tomaševo), te da „tamo i danas postoji Hasanbegovića mahala“. „Odatle su se“, kaže on, „odselili u Pljevlja, Sarajevo, Novi Pazar, Beograd, Tursku. Dautovići se najviše pominju u Trebaljevu kod Kolašina, a odatle su otišli 1862. godine u Ravnu Rijeku, Komaran, Prijepolje, Sarajevo, Novi Pazar. I jedni i drugi se i danas rođakaju sa Mušovićima“.

Po tvrdnji Ejupa Mušovića, vezir Numan Ćuprilić je dodijelio Mušovićima kapetanstvo u Nikšiću, i oni su bili kapetani Nikšića od 1714. do 1877. godine, kada je posljednji nikšićki kapetan Hamza-beg Mušović predao ključeve grada knjazu Nikoli. Nakon toga, iz Nikšića, kao i iz novooslobođenog Kolašina, Mušovići se iseljavaju pretežno u pravcu Novopazarskog sandžaka, koji je tada bio u granicama Osmanske carevine, kada mnogi uzimaju novo prezime – Nikšići, po mjestu prethodnog boravišta. U Vranešu, Mušovići su se zadržali sve do 1924. godine⁷.

⁶ *Leksikon Bošnjaka/Muslimana Crne Gore*, urednici: prof. dr Šerbo Rastoder i mr Sait Šabotić, *Almanah*, Podgorica, 2016, str. 255; isto: *Istorijski leksikon Crne Gore*, Daily Press – Vijesti, Podgorica 2006, str. 900.

⁷ E. Mušović: *Mušovići*, str. 92–95. Mušović navodi podatak da se od 1877. do 1882. godine iz Nikšića iselila 391 muslimanska porodica, te da ih je, nakon toga, ostalo još 19. On po prezimenima nabroja 90 bratstava koja, kako kaže, žive u Sandžaku kao potomci muhadžira (izbjeglica). E. Mušović: „Nikšićani i Kolašinci u Sandžaku“, *Revija Sandžak*, Novi Pazar, jesen-zima, 1997, 27-30. Isti podatak o broju iseljenih muslimana iz Nikšića saopštava i Đoko Pejović u knjizi *Uzroci masovnog iseljavanja stanovništva Crne Gore (1878-1916)*, *Istorijski zapisi*, knj. XIX, sv. 2, 214. Novica Rakočević navodi podatak da su prekotarski Mušovići tražili četvrtinu prihoda od mještana kolašinske Bistrice, pošto je selo bilo njihovo. Knjaz Nikola je bio izdao

Žarko Šćepanović kaže da „Mušovići i Hasanbegovići vode porijeklo od Joksimovića“. Po predanju, koje Šćepanović navodi, „bila su dva rođena brata, od jednog su Joksimovići, a drugi je prešao na islam, imao tri sina: Muša, Hasana i Dauta, od kojih potiču Mušovići, Hasanbegovići i Dautovići“⁸.

O porijeklu Mušovića postoje i druga predanja a i istorijski izvori. Prema predanju koje je zabilježio Petar Šobajić, Mušovići vode porijeklo od Mahmutbegovića, iz Peći, koji su, navodno, postali od Jovana, brata Miloša Obrenbegovića, koji je pogubio Maksima Crnojevića. Njihov predak, Ali-paša Mahmutbegović je polovinom XVII vijeka podigao grad

naredbu kojom svakom muhamedancu koji se iseli iz Crne Gore pripada četvrtina prihoda sa zemlje koju je do tada držao. (Novica Rakočević; „Iseljavanje muslimana i razgraničenje Crne Gore i Turske u oblasti Kolašina poslije Berlinskog ugovora“, *Istorijski zapis*, knj. XIX, sv. 2, Titograd 1962, 262).

Đoko Pejović takođe kaže da je „država (Crna Gora) bila dužna da plaća muhadžirima (izbjeglim muslimanima) dohotke sa svih onih imanja koje je ona bila dodijelila katunskim bataljonima u Nikšićkom polju, donekle rovačkim i moračkim u Kolašinu i drugim darovnicima u svim novooslobođenim krajevima.“ Pejović navodi podatak da su pojedini glavari tom prilikom dobili „po nekolike stotine rala najbolje zemlje“, te da su „pojedinci do maksimuma iskorištavali funkcije vlasti, ne birajući sredstva da već dobijeni posjed što prije uvećaju i dadu čivčijama na obradu, pod uslovom da im daju po pet talira arende na ralo ili trećinu prihoda“. (Dakle, više su tražili nego što se davalo odbjelim muslimanima! – prim. V. K) Vojnički dio iznosio je ralo i po zemlje. Đoko Pejović: „Uzroci masovnog iseljavanja stanovništva Crne Gore (1878–1916)“, *Istorijski zapisi*, knj. XIX, sv. 2, Titograd 1962, 212–213, 222.

⁸ Dr Žarko Šćepanović: *Srednje Polimlje i Potarje*, istorijsko-etnološka rasprava, SANU, Beograd, 1979, str. 111.

Kolašin i u njemu za kapetana postavio Mušu Mahmutbegovića, koji je rodonačelnik Mušovića⁹.

Hadži Jovo Medojević saopštava kontradiktorne podatke u vezi sa porijeklom pojedinih bjelopoljskih muslimanskih bratstava. Navodeći istraživanje Ilije Radulovića iz 1933. godine, Medojević kaže da je devet muslimanskih porodica iz Bijelog Polja turskog porijekla – Zaimovići, Kajabegovići, Nuhodžići, Mulabegovići, Hadžajlići, Dobardžići, **Mušovići**, Hajdarpašići i Ćorovići. Međutim, ti podaci se značajno razlikuju od onih koje je isti autor - hadži Jovo Medojević, napisao u knjizi *Muslimani u bjelopoljskom kraju 1477-2002*¹⁰, đe se za **Mušoviće** kaže da su „starinom iz Donjeg Kolašina, a porijeklom iz Nikšićke župe“, za Hajdarpašiće kaže da su se „doselili iz Slavonije“, za Zaimoviće da su „porijeklom iz

⁹ Petar Šobajić: *Nikšić (Onogošt)*, Beograd 1938, 65; isto: *Leksikon Bošnjaka/Muslimana Crne Gore*, 255. U ovom leksikonu, kao i u *Istorijskom leksikonu Crne Gore*, u prilogima o *Mušovićima*, saopštava se i poznato predanje da Mušovići vode porijeklo od islamiziranog sina kneza Joksima Vraneškog, koji se, kako se navodi, „pominje u istorijskim izvorima u XVI vijeku“. Taj podatak nije tačan! Naime, knez Joksim iz Vraneša prvi put se pominje u dokumentu (tapiji), koji je izdat od kadije u Prijepolju 27. X 1684. godine, u kome se navodi da je „raja po imenu knez Joksim kupio od Todora sina Radosavljeva i Trifuna sina Andrijina, žitelja sela Murgaševića, u nahiji Vraneš, u kadiluku Prepolje, planinu Žari...“ Gliša Elezović: *Turski spomenici*, knj. I, sv. I, 1348-1520, Beograd, 1940, str. 867. To je samo jedna od brojnih kontroverzi u vezi sa ovim predanjem. Da se knez Joksim iz Vraneša pominje u XVI vijeku, izmislio je Vukoman Šalipurović u knjizi *Mileševska štamparija 1544-1557*, Prijepolje 1972, str. 13. O tome više u knjizi: Veselin Konjević: *Vraneška legenda*, Matica crnogorska, Podgorica, 2010.

¹⁰ Jovo Medojević: *Muslimani u bjelopoljskom kraju 1477-2002*, *Almanah*, Podgorica 2003, 79, 103.

Kuča“, itd. Takvu svoju nedosljednost hadži Medojević ne pojašnjava bilo kakvim novim saznanjima¹¹.

Ejup Mušović odbacuje kao „najmanje prihvatljivu“ pretpostavku po kojoj su se Mušovići tako prezivali i prije prihvatanja islama, te da su Mušovići Crnogorci (kojih ima u Drobnjaku – prim. V. K) potomci onih Mušovića koji nijesu prešli na islam¹².

U prilog brojnim pretpostavkama i predanjima da Mušovići vode porijeklo iz Vraneša (Pavinoga Polja), govori i podatak da se u tom kraju, sve do 1924. godine, čuvao nadgrobni nišan (nadgrobni spomenik) Mušu, rodonačelniku Mušovića. Iz Vraneša, kao postojbine, Mušovići su se raseljavali u raznim pravcima, najviše prema Kolašinu i Nikšiću. U istorijskim izvorima, Mušovići se češće pominju, kada su, od Numan-paše Ćuprilića, dobili položaj kapetana grada, koji su „držali“ sve do 1877. godine. Uz kapetanski položaj, Mušovići su u Nikšiću imali i značajne zemljišne posjede. I danas postoje brojni toponimi u okolini Nikšića i Kolašina, koji svjedoče o tome da su na tom prostoru živjeli pripadnici ovog znamenitog bratstva. Među najznačajnijim Mušovićima, kapetanima i begovima, ističe se kapetan Hamza Mušović, opjevan i u *Gorskom vijencu*, zatim Bećir-beg Mušović, kapetan Meho, Osman-kapetan,

¹¹ Batrić Bačo Rakočević: *Staro Bijelo Polje*, tekst-prilog za fotomonografiju, Bijelo Polje, 2006, 250.

¹² U knjizi *Drobnjak*, autora Stojana Karadžića i Vuka Šibalića, navodi se podatak da drobnjački Mušovići potiču od Muša, brata ili sinovca Mića Kokošara Jojića. Mušo je imao tri sina: Stojana, Andriju i Jovana. Jovan je poginuo 1877. godine, prilikom oslobođenja Nikšića od Turaka, i od njega nije ostalo potomstva. Mušovi sinovi se po Mušu prozvaše Mušovići. Mušovića na Previšu (Drobnjak) nikada nije bilo više od dvije kuće. Slave Ivanjdan. (S. Karadžić, V. Šibalić: *Drobnjak, porodice u Drobnjaku i njihovo porijeklo*, II izmijenjeno i dopunjeno izdanje, Beograd 1997, 678)

Mustaj-beg Mušović, Mujaga Mušović, Hamza-beg Mušović i dr. Nakon predaje Nikšića i Kolašina Crnogorcima, Mušovići su se iselili – najveći dio prema Novopazarskom sandžaku, jedan dio prema Albaniji, drugi prema Anadoliji, a manji dio prema Bosni. Mušovići, odseljeni prema Anadoliji, uzeli su prezimena Aksoj – što znači *Svijetli rod*, i Sandžaktari – što znači *Sa Tare iz Sandžaka*. Mušovići, koji su se odselili prema Novopazarskom sandžaku i Bosni, koji su promijenili prezime, uzimali su novo – Nikšić i Kapetanović. Najveći broj Mušovića danas u Crnoj Gori živi u Bijelom Polju.¹³

Kazivanje Ahmet-bega Mušovića

Dvojica istaknutih naučnika, sa prestižnog američkog Univerziteta Harvard, Milman Peri¹⁴, i njegov nastavljatelj Albert Bejts Lord (1912–1991) izučavali su, svaki u svom vremenu,

¹³ *Leksikon Bošnjaka/Muslimana Crne Gore*, 255; isto: *Istorijski leksikon Crne Gore*, 900, 901.

¹⁴ Milman Peri (Milman Parry) 1902–1935 – filolog i osnivač discipline oralno-formularne teorije. Studirao je na univerzitetu Kalifornija, Berkli, a na Sorboni je odbranio doktorski rad. Kao student lingvistike Antoina Meilleta na Sorboni, Peri je preobrazio Homerske studije. U disertaciji, objavljenoj na francuskom jeziku 1928, potvrdio je da je homerski stil karakterističan i po opsežnom korišćenju fiksnih ekspresija (formula). U Parizu je sreo Matiju Murka, koji ga je uveo u svijet južnoslovenske epike. Između 1933. i 1935. godine, Milman Peri, tada harvardski profesor, sakupljao je epske pjesme na području bivše Jugoslavije uz pomoć saradnika Nikole Vujnovića i Ilije N. Goleniščev-Kutuzova. Sakupljao je pjesme muslimanskih i hrišćanskih pjevača, no susret sa Avdom Mededovićem, iz Bijelog Polja, koji je stvarao najduže pjesme, pružio je Periju dokaz da je Homer mogao sastaviti *Ilijadu* i *Odiseju* usmenim putem (*Ženidba Smailagić Meha* ima 12311 stihova; *Osman Delibegović i Pavićević Luka* – 13326 stihova). Milman Peri kolekcija (*The*

epiku muslimanskog (bošnjačkog) i hrićanskog stanovništva na području bivše Jugoslavije. Milman Peri, po mnogima jedan od najuticajnijih klasičnih filologa XX vijeka, između 1933. i 1935. godine, sakupljao je epske pjesme, u nastojanju da razriješi takozvano homersko pitanje, koje se sastojalo u dilemi – da li je jedan čovjek mogao da spjeva *Ilijadu* i *Odiseju*, ili je riječ o više pjevača?¹⁵ Svog „Homera“ (Avda Međedovića) Peri je pronašao na Obrovu, kod Bijelog Polja, koji mu je osmislio i ispjevao pjesme dužine stihova približnim *Ilijadi* i *Odiseji*. Time je Peri, kako se smatra, riješio „homersko pitanje“.

Perijev posao je nastavio Albert B. Lord, harvardski profesor i višegodišnji kurator Perijeve zbirke, autor čuvene knjige *Pjevač priča* (1960), koji je svoja istraživanja (od 1950. do 1955) pridodao Perijevoj zbirci na Harvardu.

Jedan od pjesnika-pjevača, sa kojim je Peri 1935. godine obavio razgovor je Ahmet-beg Mušović, rodom od Kolašina, a nastanjen u Bijelom Polju. Mušovićevo umijeće pjevanja uz gusle bilo je osnovni motiv Perijevog interesovanja za njega. Ahmet-begovu životnu priču zapisao je Perijev saradnik i prevodilac Nikola Vujnović, a pohranjena je u *Kolekciji Milman*

Milman Parry Collection), pohranjena u biblioteci Widener, na Univerzitetu Harvard, predstavlja najveću zbirku jugoslovenske herojske epike bošnjačkih i hrićanskih pjevača. Milman Peri je tragično preminuo od revolverskog metka u Los Angelesu. *Leksikon Bošnjaka/Muslimana Crne Gore*, 270.

¹⁵ Jačanjem interesovanja za narodnu (usmenu) književnost otvorilo je pitanje originalnosti Homerovih epova pa i samog pjesnika. Fridrih – August Volf (Friedirich – August Wolf) koji je u tome bio najagilniji objavio je 1795. godine *Uvod u Homera (Prelegomena ad Homerum)* sa gledištem da pjesme u *Ilijadi* i *Odiseji* (nastalim u VII stoljeću p. n. e) nijesu djelo jednog pjesnika, već više njih, te da je do jedinstva Homerovih pjesama došlo kasnije, tokom vremena. Božidar Ilijin Miličić: *Starac Milija Kolašinac – portret pjesnika*, Artgrafika, Podgorica, 2013, 15.

Milman Peri, 1902–1935

Peri, na Harvardu. Transkript cjelokupnog razgovora, dostupan je u rukopisu, u elektronskom izdanju, na sajtovima Biblioteke Harvard.¹⁶

Ahmet-beg Mušović rođen je 1871. godine u Stričini, kod Kolašina. Po spostvenom kazivanju, bio je jedan od najbogatijih ljudi (Muslimana/Bošnjaka) toga doba u kolašinskom i bjelopoljskom kraju. Imao je titulu bega. Bavio se pretežno trgovinom. Imao je i veliku imovinu, držao sluge i „čivčije“. Sva njegova imovina, jednoga je dana, kada je crnogorska vojska „ušla“ u Kolašin, „nestala“. Od opšte pljačke i otimačine, kojoj je bio izložen, uspio je da sačuva stado ovaca (100 ovaca), koje je, sa svojom porodicom, potjerao prema Prijepolju. Tokom puta

¹⁶ <http://nrs.harvard.edu/urn-3:HLNC.MPCOL:104579>; http://chs119.chs.harvard.edu/mpc/songs/mp_songs5.html;

[https://iiif.lib.harvard.edu/manifests/view/drs:2587556\\$1i](https://iiif.lib.harvard.edu/manifests/view/drs:2587556$1i); <http://nrs.harvard.edu/urn-3:HLNC.MPCOL:104579?n=1>;

Foto: http://chs119.chs.harvard.edu/mpc/photos/lord_album/fig22.jpg

(Prevod: Slika 22. Pijačni dan Srba i Albanaca, Muslimana i Hrišćana zajedno. Djevojčica sa lijeve strane u širokim pantalonama i lijepom maramom je, naravno, Turkinja, ali ona sa desne strane u crnoj suknji i bijeloj bluzi je Hrišćanka. Jedan Albanac, sa bijelom kapom nakrivo, stoji iza nje. U donjem desnom uglu sjedi Ahmet Mušović. Jedan od najbogatijih ljudi u ovom regionu, sada prodaje jabuke na pijaci. (Vidi tekst)).

su ga napadali i otimali mu stoku (ovce), „neće Srbi, neće Turci“, tako da je svega trideset ovaca „sjavio“ u Prijepolje. Imao je dvije žene i osmoro djece. Zbog brojnih nedaća kojima je bila izložena njegova porodica (glad, bolesti, itd), umrla mu je žena i sedmoro djece. Ostao mu je samo sin, od devetnaest godina, a i za njega, kaže, ne zna će se nalazi, jer je, bez ikakvog zanata,

otišao „te radi po dunjaluku, đe more zaradit večeru, đe ručak“.

Ahmet-beg je rano, još kao dijete, naučio da gusla, od svog kmeta Milete Drobunjaka. Kada je ostao bez svoje imovine, guslaući po raznim mjestima Bosne i Sandžaka, obezbjeđivao je sebi egzistenciju.

Ovaj razgovor, osim za naučno istraživanje kojim se bavio Peri sa saradnicima, značajan je i zbog toga što nam Ahmet-beg svojim kazivanjem predočava tešku situaciju u kojoj su se našli muslimanski muhadžiri (izbjeglice), nakon ratova Crne Gore sa Osmanskim Carstvom (1875-1878. i Prvog balkanskog rata).

Poseban značaj ovog kazivanja za nas jeste taj što Ahmet-beg svojim sagovornicima saopštava i predanje o porijeklu Mušovića. Napomenimo da nam na sajtu Biblioteke Harvard, nijesu bile dostupne epske pjesme (niti audio, niti tekstualni zapisi), koje je Ahmet-beg kazivao svojim sagovornicima – Milmanu Periju i njegovom saradniku i prevodiocu Nikoli Vujnoviću.

Razgovor sa Ahmet-begom, koji je obavljen 17. jula 1935. godine, u Bijelom Polju, počinje pičom o njegovim biografskim podacima - gdje je rođen, šta je imao od porodice, čime se bavio i kako je živio prije nego je došao u Bijelo Polje.

Ahmet-beg kazuje svojim sagovornicima da je Mušović, od Kolašina, da ima šezdeset i četiri godine, te da je u Bijelo Polje došao 1912. godine. Odgovarajući na pitanje zašto je napustio Kolašin, Ahmet-beg kaže da je bio prinuđen, jer je nastupio rat – kuća mu je zapaljena a sva imovina opljačkana. Na pitanje, šta je sve imao u Kolašinu, Ahmet-beg odgovara: „Imao sam tamo i čivčije, i kuću, i držo sam dućan, bijo¹⁷ sam trgovac, imao svoje imanje, dobro sve, što mi gođ volja. I onda, udarila Crna

¹⁷ Napomena: Autentično prenosimo zapis razgovora Nikole Vujnovića (Perijeovog prevodioca i saradnika) i Ahmet-bega, bez pravopisnih intervencija.

Gora, kuće popalila, što stigla opljačkala, i ja nemam kud. Kuća sagorela, ja došo u varoš da se bavim, da radim, ako što mogu i da se hranim, eto to“.

Na pitanje je li bio bogat, odgovara: „Pa, kolašinski sin, što se zvao u Kolašinu našem, niko nije da se ravno imao sa mnom“, dodajući da mu niko imanje nije htio da kupi, te da ga je davao „pošto – zašto“ („fursat je taki“). Razgovor dalje nastavljaју:

-N(ikola Vujnović): Dobro, Ahmet, ti reko da si Mušović. A(hmet-beg): Jesam. N: A ja sam čuo da su Mušovići bili dobro pleme, i da su bili poznati ljudi. A: Pa, ja, da sam sebe falim, to mi nedolazi, ljude pitaj. N: Kaži mi ovo, bio je neki Hamza Mušović kapetan, jeli to bijo od tvoje famelije, porodice ... A: Jes. N: Što je to bio tebi? A: Jeste. Ćed moj. N: Tvoj Ćed je bio? A: Jeste. N: Ili je Ćed, ili prandĕd? A: Prandĕd, prandĕd. N: Aha. Kako si živijo, kad si bijo tamo, Ahmet? Do dvanaeste, kažimo. A: Ama, kako sam živijo kazati ti nemogu. Bogami, majčin sin nije živijo ni u Bijelo Polje, ni u Kolašinu, bolje, ni mu to moglo biti niko. A ako je tako, dvije kuće u Bijelo Polje živjele. Bogami više nije. A ovo smo u Bijelo Polje pa pitajte ljude ostale. N: Jesili bijo aga, ili beg, što li? A: Beg. N: Beg si bijo!? A, pa još imaš tu „titulu“ ti? A: Pa zovu se beg Mušović. N: Aha. Jesili imao svoje dvorove tamo? A: Jesam. N: Da. Jesili imao ti one „sejmene“, „kavadare“, „hizmećare“, kako se ono kaže? A: Pa sluge sam držao. N: Koliko si ih imo, Ahmet? A: Dva. N: Samo dva. A: Nijesam više. N: Pa nije to puno bilo, ko za jednoga bega? A: E pa mene, mene dosta. Mene je koliko bilo potreba, dva sam sluge imao, a ja nijesam toliko veliki rad radio, samo sam bijo trgovac, dućan držao. N: Jesuli ti sluge bili muslimani ili pravoslavni? A: Imao jedan musliman, jedan pravoslavni. N: Koji je bijo bolji, Ahmet? Koji je bolje služijo? Koji je bijo vjerni? A: Pa, pa za mene su obadva bila dobra. N: Ali, ipak, jedan je morao bit, koji je imao povjerenje. A: Pa imao sam povjerenje bolje u muslimana. N: U muslimana? A: Ja neću

da kažem. N: Da da, istina je to. N: Jesili imao ženu i djecu, kad si bijo tamo? A: Jesam. N: Jesuli oni izišli stobom skupa ovamo? A: Jesu. N: A kako si, kad si došo vamo Ahmete, kako si dobijo mjesto? Kupijo si, ili ti je dala turska država? A: Nisam kupijo, niti mi je dala država turska, no pod „ćiriju“ uzo kuću pod „ofit“. N: Jesili imao jednu ženu, ili više žena? A: Dvije! N: A dvije si imao!? Zašto si imao dvije, Ahmete? A: Pa tako, u nas Turaka, more da, da sedam žena ima. A ja sam imao dvije. N: Kako? Tri žene? A: Jednom se oženijo, pa umrla, posljen... N: Malo glasnije, da čujem, nečujem dobro, vidiš da sam bolestan. A: Jednu sam ženu imao, jednu, pa posljen još jednu uzeo, pa mi nesviđela mi se ta žena dobro, pa poslijen uzeo drugu, te dvije. N: A što ti je onda od djece bilo, kad si tako izgubijo imanje? A: Bogme pomrlo. Sedmero dece mi je umrlo. N: Imaš li još živo i jedno? A: Samo jedno imam, ne znam ni đe je. N: Neznaš đe je? A: Ne Bogami. N: Koliko ima godina to? Muško ili žensko? A: Muško. Ima godina devetnes. N: Kad si ga najposlije vidijo? A: Najposlije sam ga vidijo ima šes mjeseca. N: Su čim se zanima, Ahmete? A: Ide tako, te radi po dunjaluku, đe more zaradit večeru, đe ručak, eto tako. N: Ima li koji zanat? A: Nema. N: Ništa. A: Ništa, bez tako, radi ka po džadama, ka po tako. N: Aha. I nije ti pisao nikada, đe se nalazi? A: Ništa mi nije pisao. (Izostavljeno - N:) Kažeš mi, da ti je umrla žena i sedmero djece, jeli to bila neka boles, ili je to pod presijom materijalnih razloga, da ti je tako bilo? Recimo, kao glad, kao nekakav drugi nered, i tako nešto? A: Pa da ti kažem uprav. Izišao sam iz, izišla su mi s dobra imanja. N: Ja. A: I posljen su bile poskitana, neđe gladna, neđe gola, neđe zima, neđe eto tako, pomrlo, ono nonđe, ono nonđe, ono nonđe, nema bez to jedno. N: Da. E dobro Ahmete. Đe si se rodijo, uprav? A: U Kolašinu. U Stričinu. N: Jeli to bilo u varoši u Kolašinu, ili je bilo neko mjesto u okolici? A: U Stričini, u varoši, to je varoš bila, Kolašin se zvao Stričina, a nije baš u gradu. N: Aha.

Koliko je daleko od varoši? A: Tri sahata. N: Tri sahata. A: Jes. N: Pa zašto, tvoji stari su stali tako daleko, od Kolašina, kad su bili begovi. Jeli bolje živiti u varoši, nego na selu? A: A bili smo u varoš, dok je tursko bilo, pa ondar, tu su nam stajali kmetovi, pa ondar preselili, u to selo Stričinu. N: Aha. Jeli to selo bilo, na granici neđe, ili je bilo ... A: Taman granica, voda, samo jedna pregradila, sal, voda Tara. N: Na čijoj granici? Na granici Turske ili Arbanije? A: Turske i crnogorske. N: Koliko ti je daleko kuća od granice bila? A: Pa sto metara, nije više bilo. N: Ništa više!? Zašto ti nijesi odmah, kad si došo tu iz Kolašina, tvoji stari, zašto nijesu to sto metara prešli s kućom tamo preko granice odmah, pa da ostaneš još u onom mjestu? A: A nedaju, tamo je Crna Gora, tamo Srbi. N: Dobro, ali granica je bila, to je bilo tursko imanje, to preko za sto metara, preko vode. A: Ja sam s ove strane vode sto metara, s ove stra vode, u Tursku. N: A u Tursku si bijo? A: No. N: Aha. ... (nečitko) mi nešto pričati o tvojim starima?

Koliko si imo godina, kad je uzeto to mjesto vaše, koje su vam oduzeli Crnogorci? A: Pa imo sam jedno četeres godina, ja bogami, eto. N: Dobro. Kako je to bilo Ahmetu, kad su došli da vam otmu imanje? A: To je bilo. Pobili se na Aliđun, pa tu se držala granica, sal, do, do Krstovadne. N: Da. A: Pa ondar, kad nemošli, mi nemali indata ni odkud, mi pobjegli. Oni došli, kuće popalili, plijenili. Mene ostalo kod čivčije jednoga, šes volova, velikija, što se nefataju, no teški po dvjestu kila, to je, kod jednoga. Ostalo mi kod jednog, kod punca, jedna krava. Kod jednoga mi bilo stotinu ovaca, kmeta. Ja one ovce, po, od njega uzeo, pobjegao, sa onijem ovcama, samo, nijesam se smijo da predam u Crnu Goru, no se predo u Srbiju. One mi ovce gredom opljačkali, neđe Srbi, neđe Turci, đavo odnijo ja sjavio trides, sal, u Prijepolje. Od sto, trideset u Prijepolje sjavijo. Poslijen, predo se Srbiji. Tuna osto. Jopet tu otvorijo radnju, u Prijepolje. Onamo u Crnu Goru, kazali vala Ahmet

je „firat“, on se predao u drugu državu, mi ćemo ovo. Će su mi našli goj žita, sijena, slame, vola, krave, šta se gođ moje zvalo, to sve uzeli. Ja ostao u Prijepolje bez niđe ništa, bez to trideset ovaca, proda hi po trides groša. U han sidijo, dok trajalo to, poslije se vrnuo vamo. Kad vamo došo, ništa ne našo, pa došo vođe u Bijelo Polje. E nekoga poslušaj, neko mi daj za sevab, neđe nešto, neđe nešto, tako doslen deveram. N: Da. Jesuli činili bezakonje, tako kad su bili tamo, da su mučili narod? A: Pa ondar, kad je dvaneste, kad je prifaćeno nijesu, nijesu bile, čuo nijesam. N: A jesu li prije nekada? A: Pa ja neznam, prije, samo ja kako tuvim nijesu. To od dvanaeste nijesu, te tako ko je kome bijo nešto od nekad ka krv dužan, ka nešto, ubili čojeka i to, a drugo čuo ja nijesam. N: Ja sam čuo, Ahmete, da pričaju, da su nekad, to je svakako bilo u tvoje vrijeme, ti bi mogo upamtiti to, da su jednoga bega na konju ufatili pa da su ga odrli Crnogorci. Da su mu odrli kožu na leđima. A: Jes, no kad je to bilo, koje godine? N: To mi je pričo jedan čovjek, koji ima danas oko šeset godina, i on je bio onda, moguće oko dvadeset godina star. A: A neznaš koje je godine to bilo? N: Neznam ja kad to bi, to je neđe bilo u Prekotarje vamo. A: Ja sam čuo to da je, nije to davno mnogo bilo, tamo neđe u Kovren, da su jednome drli glavu i obraz drli i to, i odrli mu glavu i drli ga naniže niz prsi, i neznam šta, to sam čuo, a nijesam vidijo. Ibra Bahora, tako da su od njega radili. N: Jeli bio on beg? A: On je bio dobro zgodan, a nije bio beg. A ima, imašan dobro bio, te da su ga drli za pare, i za nešto biva, da im da. N: A zašto su ga tako drli? A: E radi toga, biva, bijo je zgodan pa da nijesu. N: Da im da novac? A: Da him da, ja, novac ja nešto. E to to sam čuo da su drli toga, ja neznam više. N: A Će su ga ufatili bili, Ahmete? A: Kod kuće. N: U kući baš? A: E, e. N: Ja sam čuo, da je oni bio na polju sa radnicima? A: E boga mi, ja nešto neznam, čuo nijesam, nešto za to.

N: Da, da. Kako se živjelo, onda, tamo u Nikšiću i u Kolašinu, kad si ti bijo, Ahmet? A: Jeli to kad je bilo tursko? N: Da, da. A: A kako živjelo? Kad je bilo tursko on veli? N: Ja kad je tursko bilo. A: Kad je tursko bilo, živjelo se dobro. N: Pamtiš li ti to? A: A kako nepamtim, imao sam, kad je dvaneste bilo, blizu četeres godina. N: Da. A: Jes, Kolašin, no Kolašin se zove, gornji i donji, gospodine. Ima Kolašin gornji i Kolašin donji. Kolašin gornji, ono je s one strane granice, a Donji Kolašin, ovo je ovamo do Bijelog Polja, to se sve zove Kolašin. N: A kako ste onda živili Ahmet? A: Kako smo živjeli, ondar? Bilo je četiri, četiri groša kilo vune, četiri groša kilo skorupa. Dva, po groša, ne kilo no oka. Ondar su oke bile – po groša oka pšenice. Groš i po, metar ovakoga štofa, živjelo se dobro. N: Što su begovi radili, u ono vrijeme? A: Pa šta, šta, pitaj me kako to? N: Što su radili, na primjer ti si bijo beg, pa su čijem si se zanimao? Što si radijo, kad si tako bogatstvo imao? Kako si provodijo dane i noći? A: Pa dobro sam provodijo dane, ali sam radijo jopet. A dane sam dobro provodijo. Imao sam udobnost svaku. Sve što treba imao sam. Imao sam koliko mi treba da popijem, koliko mi treba da izijem, šta mi je volja, da razberem, šta mi je volja. Imao sam konje, imao sam, svega sam imao što mi je gođ trebalo. N: Jesili li išta radijo Ahmet? A: Pa eto jesam, bijo trgovac, radijo, držao sam dućan, kupijo živu stoku, preprodavao, eto ti. N: Dobro, a jesu li svi begovi tako bili trgovci, ili radili na primjer sa stokom? A: Pa nije, ne, ne. Nije, imalo je begova, pa nije ništa radijo. N: Ništa? A: Ništa, samo sidijo brate. N: E to je reć pravi beg! A: E boga mi jes. N: A onda, kako je bilo, recimo kad bi došo kakav kmet, da ga nešto pita, da ga nešto moli, za rad, da mu nešto fali, da pita u njega kao u gazde, odnosno bega. A: Pa i to kako i ko? Kako ko? Sad imalo je begova, eto ja sam za svoga onoga kmeta, da sam vidijo da ga je najako jedan moj brat, nešto na krivo, ja bi ga ubijo za onoga kmeta. N: Ubio bi ga? A: Po zdravo bi! Da

sam vidijo da ga najaše na onoga moga kmeta nešto, na „bes“ te me zove na pravdi, na prava, ja bi ga ubijo, a nebi moga onoga kmeta dao. Pa je tako dosta imalo ljudi, a bezbeli rijetko, rijetko. Moglo se nać svašta, pa .. N: Jesu li ti kmetovi bili vama dosta vjerni? A: Pa do nekoga vakta jesu bili vjerni dobro, pa Bogami od nekoga vakta se promijenilo, moglo se i mogli su, i poturali, poturali su jedni neki, i neki jedni. N: Što su to poturali? A: Agi, biva, poturi, e aga poturi mu te ga ubi neki i tako. Dođi iz Crne Gore četa po Turskoj vamo. Kri, ga one, oni ga kri tamo, onoga četnika, i kri hi. Ubi agu i on ga propušti tamo i to, kala, kalauzi mu, eto tako. Nekije, nekije imalo je, a imalo i dobrije da nebi ga izdo nikako. N: Da, bilo je da su štitili ipak. A: Jes. N: Kad su Crnogorci uzeli Nikšić i onda ovi Turci, kad su izselili iz Nikšića? Odnosno Kolašin, ne Nikšić? A: Pa kako mi reče to? N: Recimo, kad su ga dobili Crnogorci, onda kad su oni građani iz Kolašina, koji su bili sjedioci tu, kad su oni otišli iz Kolašina? A: Oni su otišli, viša pola prije no je Kolašin, no je došla crnogorska vojska. Pobjegli naprijed, nako rijetko neko da je ostanuo. N: Jeli to bilo dvaneste, ili kad je prije uzet recimo oni turski Kolašin donji i gornji Kolašin. A: E, e, prije kad je uzet Kolašin, to je sve pobjeglo, samo rijetko će ko je ostao te za malo vremena je bijo, pa posljen niko ostao nije. N: Ali, oklen je pobjeglo, iz gornjeg ali iz Donjeg Kolašina? A: E je, iz gornjeg iz gornjeg. N: Aha. Jeli gornji Kolašin se upravo zvao Kolašin ili je donji Kolašin bijo Kolašin. A: Upravo se zvao Kolašin, gornji Kolašin, pa pošto se uzeo Kolašin gornji, potom su turski „mehmuri“ ka ono bili su ka nekako ka izdali ta Kolašin gornji, onda su našeli ime onome gornjemu Kolašinu, za Šahoviće, Kolašin, donji Kolašin. Demek, tamo da se nećuje u Carigrad da je Kolašin primljen, no jopet ima Kolašin biva. To je čak tudijen bačeno, te se nadijo posljen ime Kolašin ovamo. N: Ali, ti nemoreš upamtiti, kad je gornji Kolašin uzet, kad je na njemu

bijo boj. A: Upravo nemogu upamtiti. N: Da da. Jesili bijo rođen onda? Nijesi bijo rođen, ja mislim? A: Jesam bijo rođen. N: Jesi bijo rođen? A: Jesam. N: A kada su uzeli Crnogorci gornji Kolašin kud su onda oni pošli Turci ondalen? A: Oni Turci, pošli svuj po carevini, svuj, a Mušovići su imali zemlju, tuna u Stričinu, kmetovi su him bili, i ondar su tu doselili. N: Jesu li onda digli kmetove, ili su isto sa njima živili? A: Samo su digli iz toga malo jedno selo Stričina, te su se tu uselili, a kmetovi su isto ostali svi. N: Na druga imanja? A: E. N: Dobro. A imali ovđe njih, koji su došli iz gornjega Kolašina, tada? A: A ima bogme, bit nemore. N: Poznaš li ti kojega? A: Pa i ovi vođen Šećo, i on je i z bratom iz Kolašina. Ima nekije ođen, bogami him ja neznam imena. Ima hi. N: Da, da. Kaži mi Ahmetu. Ja sam čuo neke nazive „građani“ kaže. Oklen su oni „građani“ bili? Što su oni bili? A: Pa to se zove građanin, sal varošanin kad je. To je u Crnu Goru „adet“, te viču građanin iz iz gra, iz varoši sal. N: Znam, znam, ali u pjesmi kaže, „Hamzu građanina“, ili Meku građanina“ a Hamza je bijo od Nikšića, onda je i Kolašin grad. Varoš je bijo. A: Jes. N: Ali za Kolašin neće kazat „Građanin“, ja bi reko, nego samo za Nikšić. A: E pa nekažu građanin, a za Nikšić kažu građanin. N: A zašto tako zovu? Ili što je bijo veći, ili što je nešto drugo bilo u njemu? A: Nije, no jes veći grad Kolašin, oni Nišić, Nišić. N: A đe je bila komanda? A: Pa to je komanda bila druga u Nišiću, a druga je vamo, to je Nišić Hercegovina. N: Hercegovina? A: Jes, a ovo je vamo k Bijelom Polju Sandžak. N: da, da. A imali građana u bjelopoljskoj „nahiji“? Odnosno Kolašinaca, ne građana. A: Ovđe? N: Da. A: U Bijelo Polje? N: Ja. A: Pa eto smo i mi Kolašinci. N: Znam, ali imali ih dosta? Recimo, koji su doselili, koji su kupili imanje ovđe, poslije kad je Crna Gora uzela. Iz gornjega Kolašina, koji su došli? A: Iz gornjega Kolašina, najviše ima tamo u Pešter, tamo u Pešter, najviše ima. Tamo su otišli u tu Pešter u planinu. Najviše se tu su

odselili, a ima i ovde. N: A zašto tamo najviše? Zašto tamo? A: Pa tamo je stočno mjesto, i tako za rabadžije, ovi što radu rabadžije, imaju tamo zemlje velike i livade i držu ovce. Ima hi tamo čudo najviše. Ima prostor tamo. (Izostavljeno – N:) Dobro. Kako vi ovđe, vi koji ste otuda došli, stojite li vi zajedno, recimo u jednome predjelu. A: Ne-e. N: Tamo, kao k Limu, ili ovamo dolje kuda se ide za Plevlja i tako? A: A ne bogami. N: Ali ste raštrkani svi? A: A raštrkani. Samo, đe goj koji, jedan drugome malo vuče ono, ona žica kolašinska. N: Privlači se ono. A: Privlači jedan drugoga, i to i pripoznaje i to samo, a sve raštrkano, ka đe ko mogo. N: Ionda imate sastanaka između sebe. A: Samo to imamo, jedan drugome malo potegli koliko bi mogo nešto bi poleglijo. N: Dali se vi štogoda pomažete jedan drugoga između sebe, u nevolji, u nuždi, u neprilici, i tako? A: Bi se pomogli kad bi mogli, ali smo došli svi ka ono mi (nečitko). N: Pa nijeste baš svi tako. A: Pa valaj gotovo jesmo. A eto, bi se pomogo, što goj, i pomaže se. N: Imali dosta njih, koji pjevaju uz gusle? A: Pa eto, najviše se od Kolašina to nalazi tije pjesmača, od od ove župe hi slabo ima. N: Što, slabo ima jeli? A: E ovije župljana slabo ima da umiju pjevat. Evo ovi Avdo se našo najbolji pjevač. N: Ali, nije on iz Kolašina. A: Nije. N: Jesuli vaši stari volili te građanske pjesme i kolašinske pjesme uz gusle? Recimo, na primjer kao beg, kad si bijo, pa kad bi ti došao Ramazan, preko dana spavaš, a kroz noć sjediš, jeli ti drago bilo, kad bi ti neko došo da pjeva uz gusle? A: A bi. N: Bi, a? A: I držali smo guslara vazdi uz cijeli ramazan. N: Ko? Vi Mušovići? A: Jesmo valaha, svakoga ramazana. N: Oklen vam je bijo taj? A: Pa bivo je Zeković Latif, pa bivo je Mileta Drobniak, jes. N: Dobro, pa to su sve bili pravoslavni? A: Nije ova prvi. Pa bivo je Ćor Huso Husović. N: Da. A: Eto tako, svakoga ramazana, po trides dana guslar bi bijo kod nas. N: Koliko bi ste hi platili Ahmetu? A: Ja bogami neznam. Ja, to su oni starešine, oni stari plaćali, ja nijesam brate, neznam

bogami. Oni što goj neznam, ja neumijem. N: Ko je bijo najbolji guslač, što ti znaš da su pjevali tamo kod vas? A: Pa najbolji je bijo, kažu, ja ga brate neznam, Ćor Huso Husović, pa Latif Zeković, bijo je dobro, znam ga dobro, i dobar je guslač bijo, nije trebo bolji. Pa Mileta Drobnjak, i on je bijo dobar guslar. N: Kako je to mogo ta Mileta Drobnjak, doć kod vas, da pjeva? On pravoslavni, vi Turci jeli? A: Pa on je bijo naš kmet, pa mi smo kmetove držali, i oni su dolazili kod nas, i mi kod njih. N: Dobro, ali ipak, kao, kao on kmet recimo, on je svakako bijo pravoslavni, jeli on pjevo pjesme za vas turske ili pravoslavne pjesme? A: On je pjevo svake pjesme. N: Kako svake? A: I turske i pravoslavne, i pjevo je dobar je pjevač bijo, svaku je pjevo i svaka je valjala, svakije pjesama. N: Jesili ga ti slušo? A: Jesam Bogomi. N: A bili ti učinijo ovako „gazap ćehru“, kad bi on što god posjeko kojega. A: Pa ne ja, ako je ... N: Kad bi ga smakno. A: Ne ja bogomi. Šta ću mu ja, kad onako čuo, onako pjeva. N: Nebi se tu ljutio? A: Ne valah! N: A ja sam čuo nekije đe govore: „Prestani“ – kaže – „Vlaše, dosta je više“ kad bi jednoga samo. Samo kad bi jednoga naćeo malo, ne da ga posjeće. A: Ja nijesam to nikad vidijo.

N: Kaži mi Ahmetu. Oklen su ti Mušovići doselili tamo u to vaše mjesto? A: Da ti kažem, kada je sultan Murat Kosovo osvojio. N: Ja. A: Pa ondar, u ove krajeve vamo, došao jedan iz Azije iz Azije s onom vojskom. I tu je imala u Pavino Polje, jedna Pava, po njojzi se zove Pavino Polje. Bila je devojkica. Imala je imanje veliko, svoje. I onda se Azijat zaljubijo s tom Pavom, i tu Pavu uzeo, i ondar kad se ona vojska povratila natrag on je osto kod nje tu. I ona se turčila nije, i ona je rodila Muša i Hasana i Dauta i Selmana. Pa to, što je Muša rodila, to su Mušovići. Što je rodila Selmana, to su Selmanovići. Što je rodila Dauta, to su Dautovići. Što je rodila Hasana, to su Hasanbegovići. N: Aha. A: Pa ondar ti sinovi, nju su vodili svake nedelje u crkvu, pa ondar kad je umrla, ukopali su je

sam i no nekije gje de govore :
 "Prestani "- kazê - "Kazê, dosta je višê"
 kad bi jednoga samo. Samo kad
 bi jednoga našeo malo, ne da ga
 posjeće. A: Ja njesam to nikad vi-
 dijo. N: Kazê mi Ahmeti. Oklan
 su ti Mušovići doselili tamo u to
 vaše mjesto? A: Da ti kažem, kada
 je sultan Murat Kosovo osvojio,
 N: Ja. A: Pa ondar, u ove kraje-
 ve rano, došao je jedan iz Azije
 iz Azije s ovom vojskom. I tu je
 imala u Pavino Polje, jedna
 Pava, po kojoj se zove Pavino
 Polje. Bila je djevojka. Imala
 je imanje veliko, svoje. Toga se
 Azijat zaljubio s tom Pavom, i
 tu Pavu uzeo, i ondar kad se
 ona vojska povratila natrag

Faksimil dijela zapisa razgovora sa Ahmet-begom Mušovićem
 u kome govori o porijeklu Mušovića.

**popovi srpski u srpsko groblje. Pa ondar ti sinovi su joj davali
 „sofru“ i ono sve po zakonu i adetu onome srpskome, sve
 izvršili kad je umrla. Pa tu je u Pavino Polje smo se mi
 „iskovinjali“, pa ondar toga Muša car pomilovo. Bio je valjan
 junak, pa mu je dao de goj hoće zemlju da bira, kolko goj hoće.
 Pa ondar uzeo i u Nišić, i u Berane smo imali zemlju, i u
 Kolašin. Pa ondar otolen iz Pavina Polja, to je ostalo Hasan**

begu. I u Pljevlja smo imali zemlju. I u Vraneš, i u Kovren i u Grab. Ondar Hasanbegovići su ostali, ta je Hasan ostao te uzeo „hise“ u Pavino Polje i Vraneš njegov bijo. A Daut uzeo Kovren, Grab, a Selman uzeo u Pljevlja, a mi uzeli u Nišić u Kolašin, Muši, Mušo uzeo u Nišić i u Kolašin zemlju. N: Ja. A: Pa ondar, u Kolašin otpratijo ta, otpratili, pa onda, dva brata jopet ostala u Kolašin, pa jedan otišao u Nišić, brat, a jedan ostao u Kolašinu. Pa se oni tamo „iskovinjali“ imalo hi neko-liko kuća, a ovi ovamo u Kolašin. Eto tako. (Boldovao - V. K)

N: Rekao si mi, da ti je Hamza bijo pranded. Kako to kad je on bijo u Nikšiću? **A:** Pa u Nišiću, eto pranded, ama to u Nišiću bijo Hamza, imalo je i ovamo Hamza u Kolašin, ama to je pranded tamo u kola, u Nišiću. To je bratstvo. Zato sam reko pranded. **N:** Aha. To je od jednoga plemena. **A:** Ehe. Jedno pleme. **N:** Ti si po tomu računao. **A:** E, e, za to sam, za to velim da je pranded tamo. **N:** Koliko godina ima da je živijo Hamza kapetan? **A:** Bogami neznam. Kazat neumijem, kad neznam ono, neću da lažem. **N:** Kaži mi Ahmetu. Kako si ti učijo pjevati i guslat? **A:** Od guslara. **N:** Znam, bogami, i ja sam čuo, ali ja nemogu tako naučit od guslara, što nebi ja uzeo, pa sam guslo nekako. **A:** Pa ja čujem guslara, pa uzmi gusli pa guslaj, eto tako. **N:** Jeli teško to naučit? **A:** Pa nekome jes, a nekome nije. Meni nije bilo teško sam poboravijo pjesme. Bijo sam te sam pjevo, dok sam tako bijo mladić, pa poslijen imao posla svoga svakoga, posljen. **N:** Jesili pjevo kad si bijo beg? **A:** Pa eto jesam za svoj čEIF. **N:** A za svoj čEIF. Jesili li puno pjevo, u tvom životu? **A:** Pa jesam, pjevo, jesam pjevo, ali sve za svoj „guš“. Kad mi pani na um, eto uzmi gusle i ispjevaj. **N:** Jesili pjevo za plaću ikad, Ahmetu? **A:** Nijesam nikad, od, do, jesam od osamlenste. **N:** Od osamneste? **A:** Eh. **N:** A će si pjevo za plaću tako? **A:** Pa tako sam pjevo, po Bosni sam pjevo. Tako uz Ramazan pjevo, i ono ljudi neko banku, neko po banke, neko dva dinara. **N:** Ali, u koja mjesta po Bosni? **A:** Pjevo sam u Čajniče

i u Goraždu, i u Foču. N: Ali tamo ima dosta pjevača Ahmete. A: I u Višegrad, ama ja će sam zapjevo, sto pjevača da je bilo tu, svaki je ostao „hali“. N: Što je to „hali“? A: Svaki je oni pje, guslač ostao, a ono je sve došlo u onu kahvu će sam ja. N: Aha. A: Beli, to nije da lažem, no bagami istinoga da je bilo tu, bivalo je Ramazan, pa ima, oni svaki guslara imaju. Nabavu uz Ramazan guslara. Pa ja vikni ama ja imam glas dobro, pa se čuje dobro, i svaki oni gulsar ostani „hali“ ostani ona „kahva“ i ono sve se zgrni kod mene. Pa u Čajniče, posvadili su kafedžije, oni kaže: „Ti, kod tebe jednu noj, a kod mene jednu, a kod mene jednu, a kod mene jednu“. A ja se pogodi s jednijem da pevam mu uz ceo ramazan, pa ja nemogu da slažem. Pa se oni posvadiše, pa se „podavijaše“ pa lijepo, ako more bit u svaku kahvu da pjevaš po „noj“, ako nemože, dođe narednik „džamdarmerije“ i mene kaže, „Nemoš ovde pjevati, bez da ideš sjutra „sabahile“, ako nej, „sprovodom da ideš“. E ja reko neću sprovvodom i ja ondar ostavih i odo ka vamo. N: Neka pjevaju oni onda! A: Neka pjevaju. N: Da. Jesili dosta pjesama znao, Ahmete? A: Znao sam dosta pjesama od prije ali bogami zaboravijo, pa eto sad mi pada na um, nakon eto ti si me onomad pito, „kolko znaš pjesama“, pa to znam pa posljem mi jopet pada na um. N: Zašto si hi zaboravijo Ahmete? N: Pa zaboravijo, nezanimo se tijem mlogo. N: Ili si zaboravijo onako, recimo, cijelu pjesmu, ili nemoreš da se sjetiš recimo što je nešto bilo. A: Pa nemogu da se sjetim onu pjesmu, da, da, da pogodim. N: Dobro, ti veliš da si zaboravijo, onda sad, pjevo si nekoliko pjesama, i prema tome ja bi mogo vjerovat da si zaboravijo od svije onije pjesama po polovinu, po treći dio, četvrti dio, i tako. A: Pa jesam jesam ono što sam čuo. Onu koju umijem, ja sam ono pjevo, te nijesam zaboravijo, no ono što sam stuvijo. A onu koju ti počnem ono što sam čuo, a neznam je jeli sve, samo ono koliko sam čuo ja onoliko ja onoliko nijesam zaboravijo. N: Dobro. Će si naučijo, Će si učijo pjevati? Ili kod

kuće u tebe, ili po kafanama, kažimo i tako? A: Bogme kod kuće od guslara. Tako, uz ramazan svakoga ramazana, guslara smo imali. N: Samo uz ramazan, ili vako i drugi put preko zime? A: Pa tako uz ramazan, i tako neđe se otići kod nekoga te čuj, a vala najviše uz ramazan. Ja po kahvama, po kahvanama nijesam i naučijo. N: Jesili ikada platio nekom da ti pjeva, da ti učiš za to? A: Jesam plaćo, jesam. N: Koliko bi mu plaćo? A: Pa eto, plati mu, uz ramazan smo vazda plaćali, ama plati mu, te mi, turao mi je moje prste na njegove prste ovako, pa onda priudaraj. N: Da. Pa koliko bi mu dao za to? A: Pa ja nebi mlogo, to nije mlogo. N: Ko je bijo taj? A: Ta je bijo Mileta Drobnjak. On je najviše nama gudijo. Bijo je naš kmet. N: Pa zar se more tako, metnuti prste na prste Ahmetu? A: E vako, sad ovo su gusli pa on priudara a ja turi. N: Nemoj bretat u ovo „opržit ćeš se“. A: Ja turi prs, prste moje na njegove, a on priudaraj tako, a ono moji oni prsti tu i tu. N: Pa zar se more tako naučit? A: E pa more tako najbolje. N: E koliko bi ti pito meni, Ahmetu, da mene naučiš tako? A: Pa neznam bogami. Ja neznam koliko bi isko, ja bih te učijo, po tome i bez ništa. N: E ako bi se moglo samo brzo naučit. A: E bogami najbolje se more tako naučit. N: E bogami, eto me doveče, da me naučiš. A: Eto, čuli, eno, turi smole, smole turi na ovi prs, i na ovi, i na ovi, i na ovi, pa ondar ti navali na onu smolu pa ono prioni. N: Aha. A: Pa posljen eto tako priudaraj, i ondar oni tvoji prsti, kad goj turiš, kad dosta tako držiš, kad goj turiš na gusli one tvoji prsti, ono utuvu oni oni prsti. N: Da ... (nečitko). A: Jes. E tako sam bogami učijo. N: Učeli svi guslari tako, Ahmetu? A: Je neznam bogomi, ja sam tako učijo. N: Koliko si imo godina, kad si plaćo tako Mileti? A: Pa imo sam od dvanes do petnes godina. N: Nijesi više? A: Ne Boga mi. N: Jeli ti otac bijo živ? A: Jes valah. N: Dobro, otac ti je bijo beg, Mileta je bijo tvoj kmet. A: Jes. N: To jes njegov kmet, onda, što je bila potreba da ti platiš njemu da te on uči? A: E pa ja sam imo tako „hatar“ da naučim gusli.

N: A ti si ti to od svoje volje si htijo da ga platiš. A: Pa od svoje volje vala u mojoj kući bogme. N: U tvojoj kući je to bilo. A: U mojoj kući vala. N: A što ti je onda otac reko, kad je kmet došo pa pjevo, jeli reko: „Što neideš raditi, u polje? Ajde sij kukuruz.“ Bili mu reko i šta? A: Pa nije, no smijo se otac. N: Samo se smijo. A: Samo se smijo. N: Veliš, ovako je činijo način: „Meni će moje bit, a neka kmet ima, ako neće ništa, ne prema mi“. A: Samo se smijo otac. N: Dobro. Sad ćemo ić na ručak. A: Dobro.

N: Ahmete. A: Čujem. N: Sad ćeš mi kazati za one pjesme od koga si ih ti učijo? Na primjer, đe si čuo onu pjesmu, kad je Turko Mehonjić posjeko Goluba Popovića? A: Će sam čuo? N: Da. A: Čuo sam. N: Malo glasnije. A: Od guslara sam čuo. N: Od kojega znaš li? A: Pa kazo sam ti. N: Nijesi mi kazo ođe. A: Jesam ti kazo od koga sam čuo. Neznam bogomi zaboravio sam bogomi. N: Kako od koga si je naučijo znaš li? A: Zaboravijo sam, kazo sam ti tuna. N: Neznaš od koga? A: Jok brate. N: A znaš li onu kad je Ivković Stojan popalio Liku i Krbavu, i zarobijo đevojku u Osman age deda? A: Neznam ti nijednu sad kazat ja od koga sam je čuo, kazo sam ti neznam bogomi. N: Bolan, Ahmete kako to nemoreš? Kako si mogo prije, kad sam te pito prije svaku si reko odmah. A: Svaku sam ti kazo i zaboravijo bogami „stuvijo“ sad. N: Dobro ali trebalo bi da ja znam. A: Kazo sam ti brate. N: Znam, kazo si ti meni ali ja nemam onu knjigu više, đe sam piso. Kako? A: Neznam bogomi zaboravijo sam. Kazo sam ti jednom svaku. N: Bolan znaš li, kako si mogo rjeći onda? A: Kazo sam ti, čuo sam jednu od Vukosava, eto onu što sam, od Vukova onog iz Crne Gore, Vukosava, ni da mu kažem sad ime eto. N: Koju si čuo od Vukosava? A: Što je Vuk od Kotara, iskao Fatu. N: U Bojičića jeli? A: U Bojičića. N: Dobro. Nju si čuo od Vukosava jeli. A: Od Vukosava. N: Kako se zvao on? A: Bojić. N: Oklen je bijo Ahmete? A: Iz Crne Gore. N: Iz kojega je mjesta bijo? A: Iz

Tušinje ili bogami neznam. Iz Tušinje činimi se. N: A đe si je slušo ti? A: Slušo sam je u Lijesku. U Lijesku u Kalića. Tuj sad sjedi on. N: Da. A: A on otud dopratijo iz Crne Gore. N: Kad si je slušo Ahmet? A: Ima deset godina. N: Jeli koliko star taj Vuk? A: Stari od mene. N: Nečujem dobro. A: Stari od mene. N: Onako koliko godina od prilike? A: „Hesapim“ deset godina je stari od mene. To bi bilo oko sedamdeset. A: Ima, oko sedamdeset godina. N: Ja. Su čijem se on zanima Ahmet? A: Pa „rabadžija“ ima ovaca, ima ore zemlju. N: Ko težak. A: E jes, jes. N: A đe mu je ta zemlja? A: U Lijesku tamo u Kalića. N: Đe je to mjesto? A: U Kolašin donji, tu u Lijesku Kalića. N: Da. A: U Šahoviće, opštinu u Šahoviće. N: A đe si ga slušo ti da on pjeva? A: Slušo sam ga kod kuće njegove. N: A đe mu je kuća? A: Pa tu u Lijesku u Šahoviće, u Šahovičku opštinu. N: A veliš da je Crnogorac. A: A jes Crnogorac. N: Pa kako je došo on tu? A: A došo tuna, tamo bijo u Crnu Goru, pa pošto je dvanesta, te prihvatila ovo Crna Gora, došo tuna. N: Ili je osvojio nečiju zemlju, ili je kupijo? A: Neznam boga mi. Kupijo „hesapim“, ja mislim kupijo. N: Jeli on bijo dobar pjevač? A: Jes dobar pjevač. N: Jeli živ još? A: Bogomi do dvije tri godine ima bijo je živ, sad neznam jeli. N: Koliko si puta čuo, da je pjevo on tu pjesmu? A: Dva put. N: Samo dva put? A: Vala samo dva puta. N: I ti si je mogo naučit jeli? A: I upamtijo sam je. N: Pjevaš li ti isto kao što pjeva on? A: Pa pjevam lijepa je pjesma. N: Znam da je fina pjesma, ali pjevaš li ti kao i on? A: Pjevam taman e – tako. N: Sve riječ za riječ? A: Sve bogami, sve. N: Da ništa ne preskočiš? A: Pa koliko sam sfatijo, čini mi se svatijo sam svaku riječ. I njesam doslen je pjevo. N: Jeli ikada pjevo za plaću? A: Nije, nije nije, pjevo za plaću. N: A đe je pjevo najviše? A: Pa tako pjevo po sijela skupu, po sela tako, a njesam čuo da je pjevo za plaću nikad. N: Jeli begovima pjevo ikad? A: Ja neznam bogomi. Tader begovi prošli bili, nije tadar begova ni bilo, pošto dvanesta prošla, begova ni bilo nije no se

razbegli. N: Znašli, Ahmete, od koga si čuo onu pjesmu kad je Mujo dize četv i išo u Kotare? Kad je poginuo Arnaut Osman. A: Bogami od Islama od pjevača, od koga li Mušovića bogami neznam. Jeli to, a tu stoji. N: Jeli od njega ili od drugoga. A: Čini mi se od njega. Islam Mušović, on je pjevač dobar bijo. N: Oklen je bijo on? A: Baš isto oklen i ja. N: Iz Kolašina. A: Jeste, ama stari čojek, stari pjevač, dobar je pjevač bijo. Jes. N: Jeli iz gornjega ili iz donjega Kolašina? A: Iz Dojnjega Kolašina, isto oklen i ja. N: Dobro. Jeli tvoj rođak bijo. A: Jes, jes. N: Jeli bijo beg? A: pa jes bijo beg. N: Što je bijo beg ili aga? A: beg je bijo ko i ja. N: Aha. A: Mušovići su begovi. Tade i begovi su bili, pa sad ništa. N: Jeli još živ on. A: Otpratijo je u Tursku, pa neznam jeli živ. N: Otprtijo je. Jeli on dobar pjevač bijo Ahmete? A: Dobar je pjevač bijo, valah. N: Jeli on pjevo, ovako po kafanama đe gođ? A: Nikad to nije bilo dok je bilo tursko, to po kahvanama da se za plaću pjeva. Nikad to bilo nije, bez eto od meraka pjevalo se, po kućama. Mi smo bili na selo po kućama sakupi se ljudi i ondar nađi pjevača dobra, koji je dobar pjevač, pjevaj i tako. N: Dobro, ali pošto je Turska izselila odavlena, kad je spao u tanke grane. Jeli onda pjevo,... A: On nije ni bio vođe, bez po godine, pa otišo u Tursku. N: A zašto nijesu pjevali? Jeli bila sramota tako po kafanama pjevat? A: Pa jeste. N: Zašto Ahmete? A: Pa eto sad ja da dođem da zapjevam u kahvu, pa ono što mi plati neko, to se ka poplata u nas to je bilo, pa je to bilo sramota. N: E da, da. Sramota za begove, ali, bogomi za siromaha čovjeka to je lijep dar. A: E pa, eto, nijesmo bili siromasi. N: Ali, recimo kad sa sela dođe, kao što je Avdo došo vođe, ili neki drugi? Jesu li oni pjevali? A: Pa imalo je po varoša to, po varoša imalo je u pjesmi, pjevaj u kahvu, pa ondar ljudi šta ko hoće podaj, neko groš, neko dva, neko pet, neko, eto tako. N: Da da. Jelito bilo obično vazda tako? A: Pa jeste. Jes vazda. N: A zašto nebi beg tako pjevo? A: E pa bogami neznam, nijesu pjevali begovi nijesu. Imali su

dosta njesu. **N:** Što, stidijo se sigurno? **A:** E pa jes, baš, jes stidijo se. **N:** Kako se može pjevanja stidjet, Ahmetu? **A:** E neznam bogami, ja. **N:** Bogami pjevat to se dičit! **A:** E jes se dičit pjevat na svadbe i na sjednice i na to, a u kafvu oni što ode on je uprav za plaću otišo i sad zbog toga. **N:** A zašto nebi ti, ko beg došo pa zapjevo, i dobijo onda u ono vrijeme „forintu“ pa kupijo sirotinji kruha za ono? **A:** A imao sam kruha. **N:** Ali, ali drugome!? **Eh.** **A:** Imao sam i drugome, bogami, i mene, i drugome, koje goj došao do mene bogami svak je imo. Dolazilo je kod mene po sa šes familija, po čojek u sred zime, kad je dva groša i po, onda su velika bila dva groša i po, dolazili su bez niđe ništa evo vako. Pa do godi za godinu, dosta ja mu podaj i ruha i odijela i koza i, pa drugu godinu poćeraj po trides koza i trides jaradi, i svako dijete i obuveno i ođeveno i sve. **N:** E tako se moglo onda, Ahmetu. **A:** E bogami.

N: Sad mi kaži za onu pjesmu, kad je Hamza kapetan, kad je Hamza kapetan i Nika Crnogorac, kad su se potukli. Kad je Hamza Nikine ovce htijo oćerat, od koga si nju čuo? **A:** Tu sam čuo od jednoga bajraktara iz Nišića, Nahod. **N:** Kako to Nahod? Što je to Nahod? **A:** Nahod, ime tako. **N:** A ime mu bilo tako! **A:** Nahod iz Nišića jedan. **N:** Jeli bio Nahod uprav? **A:** E neznam, tako mu ime bilo, Nahod su ga zvali. **N:** Onda to nije ime? **A:** E pa bogami neznam, tako mu je ime bilo jes ime tako, Nahod. Bajraktar bio je i u Pljevlja je živijo i umro. Pošto je iz Nišića pobjego u Pljevlja. **N:** I on je odselijo jeli? **A:** Jeste, nije no umro u Pljevlja. **N:** Aha. Koliko je bijo star, kad si ga slušo Ahmetu? **A:** Mlogo star. Imo je oko sedamdeset do i pet godina. **N:** Samo malo glasnije, nećujem dobro! **A:** Oko sedamdeset i pet imo je godina. **N:** Koliko ima si ga slušo? **A:** Ima, ima petnes godina. **N:** Jesili ga često puta slušo Ahmetu? **A:** Bogami jesam nekoliko puta. **N:** A đe obično? **A:** U Pljevlja. **N:** U Pljevlja? **A:** U kahvu. **N:** A u kahvi. Što, on je u kahvi pjevo, jeli on pjevo za plaću? **A:** On nije no tako sidijo, on je sidijo tu isto u Pljevlja,

pa dođi u kahvu, gusli imaju, e savi ga svijet, de nam zapjevaj, de zapjevaj. Dobar pjesmač bijo. N: Da. Jeli on tako živijo sa guslama? A: Nije bogami ne, on je imao sinove dobro. Radili su mu „kovači“ su kovali su. N: A što je on radijo? A: On je stari čojek. Ima sinove radili mu, kovali, kovači su bili. N: Ali, dobro, nije u staros, ali kad je bijo mlad. A: E u mlad, tamo u Nišić kad je bijo ja neznam, bogami neznam šta je radijo. Ja mislim kovo. N: Kovač bijo? A: Jesu kovači su bili. N: Onda je ciganin! A: Ja neznam bogami. Dobar je bijo čojek, pa ko je bijo, da je neznam. Samo dobar je čojek bijo. N: A kako more biti ciganin barjaktar? A: E more. Bijo je valjas, junak, dobar. N: E ja sam to prvi put čuo da je ciganin barjaktar bijo. A: Ima vođe, imalo je vođe cigana pa su imali carev nišan, evo ovoliki ovđe. Posjekao toliko glava crnogorskija. N: Aha. A: Sad ima od dvije ruke cugana, to jedni nevaljaju ništa, a jedni su cigani, ovi što su kovači, oni su dobri, a ono su ci, oni što nevaljaju, ono su „gurbeti“. N: Jesili često puta slušo kada je pjevo taj bajraktar? A: Pa nijesam često, jesam desetak puta čuo sam. N: Čekaj Ahmete. Veliš ti da ima njih dobrih ljudi? A: Imalo je bogomi. N: A kad je tako ciganin bajraktar, on more doći i do bega onda. A: Pa dolazi on do bega. N: A moreli bit ciganin beg? A: Nemore. N: Nemože. A: A nemore. Kad bi car mu dao berat, car bi mogo načinjjet i drvo jedno da turi berat, njegov car. N: Da. Na primjer ti kao beg, bili ti dao tom dobrom ciganinu tvoju ćerku? Za ženu. A: Nebi. N: A zašto to Ahmete? A: E pa u nas, vidiš, Kalići su bili dobri junaci i dobri ljudi Kalići. N: Da. A: Pa Tutići, pa ta porodica nijedna u nas nije smjela zaiskat đevojku nikaka, sal beg. Ko je beg, mogo je zaiskat u nas đevojku, Mušovića, a drugi je nije smijo zaiskat. Nit je zaisko, nit je ona otišla, ta đevojka naša. N: A zašto je nije smijo zaiskat? A: E pa eto nijesmo je dali. Takav je bijo adet. Samo beg u bega je mogo, a drugi ne. Nakon, kad bi đevojka begenisala sama, te bi o bez pitanja pobjegla, alo naša baš

Mušovića nije pobjegla nikad. Evo, ja, eto u čaršiju da pitaš cijelu čaršiju, ako bide ikad naša pobjegla djevojka, bi smijo glavu dat. Tako je bilo ta famelija. N: Kako to pobjegla? A: Sama da se uda. Da begeniše, pa da ode sama, da nepita oca i majku, to nije nikad. N: Taj bajraktar, jeli se on zvao bajraktar ili je bio četski bajraktar? A: Baš, pa da nije bijo nebi ni zvao se bezbeli. N: A či je bajraktar bijo? A: Pa bijo bajraktar turski, tamo bajraktar, u Nišiću je bio bijo bajraktar, pa to ostalo tako, Nahod bajraktar, bajraktar, zvao ga svak. N: Jesuli mu sinovi kovači? A: Jesu bogme. N: Što, i sinovi su mu kovači? A: Kovači vala, more bit da ima sinova i sad u Pljevlje, živije, ja neznam. N: Jeli ti ikada pričo, jeli četovo vako kuda po granici? A: Nije vala. N: Nikad nije? A: Nije mi pričo, nijesam ga ni pito. N: Jeli bijo u Nikšiću, kad je bijo Nikšić turski grad? A: On? N: Da. A: Pa jes, jes, pošto se Nišić prifatilo otišo u Pljevlje. N: Da onda je izselijo. A: Jes. N: Jeli četovo ikada, što misliš? A: Pa jes bezbeli, da nije, nebi se ni zvao bajraktar bogami, da nije valjao. N: Dakle, oni koji nečetuje, oni nevalja? A: A? N: Oni koji nije četovo nevalja oni. A: Pa oni ondar onoga vakta, baš, ko nije, ništa nije ni valjao. N: Nijesam te pito za onoga Islama sve do kraja. Reče mi ti da je i on bijo Mušović. A: Jeste. N: Jesili mi kazo koliko je star bijo?, kad si ga ti slušo da pjeva. A: Pa eto ondar je imo okolo, kad sam ga ja slušao okolo pedeset godina je imo. N: A koliko si imo ti onda? A: Ja sam imo desetak, petnes godina. Petnes godina sam imo. N: Jeli ti pričo on, jeli četovo? A: Pričao mi jes, i znam da je četovo. N: A znaš li đe je? A: Četovo je k Morači, ka Sinjavini. N: Aha. A: Ka Dobrilovini, ka Šarancima, ka Jezerima, i bijo je valjas. I imo je devet sinova, i poveo je kad je pošo u Tursku, devet sinova i on deseti. Sve stiglija sinova, pod oružem. Svaki stigo za oruža. N: Aha. A: I kad je došao u Tursku tamo iskočila mu je penzija, za u ime što je doveo devet svojie sinova i on deseti. Čitava jedna, jedan ona... N: „Buljuk“? A: „Ombašluk“ mi velimo, kaplar. N:

Da da. A: E kaplarluk jedan deset ljudi. Iz jedne kuće, od jednoga čojeka. N: A zašto ti sam nijesi četovo, kad si toliko blizu granice bijo Ahmete? A: A pa ja ... N: Kad su četovali oni na vas, mogli ste i vi na njih. A: Pa more bit da sam četovo i ja ponešto, ama ja nemogu da pričam, ka ono oni tamo što je oni Šećo, a eto čuje, pa neka čuje. N: Pa što? A: On kaže, „ubijo sam“ i neznam što, a ja nemogu to da pričam, ja za sebe ništa samo bijo sam živ, i eto imao sam, nijesam bijo „muhtač“ nikoga. Eto drugo ništa. N: A će si ti četovo? A: Pa ja tu, četovo, čuvo sam, samo sebe sam bijo sam na granicu tu, čuvo sebe. Imao sam pušku. Pomalo se bojao svijet od mene, nije baš, nijesam bijo jeftin, nebi ni doživio doslen. N: Da. A jesili ikada otišo iz doma, tamo na tuđe ovce? A: Nijesam ja na ovce nikad išo. Ja sam imao dosta i svojija, samo nijesam ni na ovce ni da ukradem, ni to nikad. N: A nijesi nikada u Prekotarje otišo onamo, koju madžariju ovako maknut? A: Pa jesam išao pro Tare, jesam. N: U četovanje. A: Dosta puta išao sam, dosta. N: Jesili ti sam, ili vas je bilo nekoliko još? A: Pa vala najviše sam i sanudrugi. Imao sam jednu slugu dobru i najviše sam sa šnjim išo. N: U četu? A: Pa tako ponoći pa hajde. N: Pa što bi donijo kad bi otišo tamo Ahmete? A: Ja ništa nebih donijo. Jok more, ja nijesam išo da donesem. Ako bi mogo nekad nekoga, što mi je mrzan i što me strah od njega, i tako gađati ja nešto ukras i donjet sam ja nebi ništa. Nijesam nikad za to išo. N: Onda samo za osvetu? A: E, za osvetu, nekad more bit da sam, da jesam. N: Pa jeli kome „zakukala“ majka, kad si ti išo tako Ahmete? A: Pa ja neznam, gađivo jesam, a. N: E bogami, možeš znat. Ako ti nije došo više, onda si pogodijo. A: E bogami je bilo. Bilo je svašta.

N: Znaš li za onu pjesmu, kad je Ivković Stojan popalijo Liku i Krbavu, od koga si je čuo? A: Čuo sam je od Orla. N: Kog Orla? A: Orla Kalića, jeli. N: Aha. Dobro. Oklen je taj Oro Kaljić? A: Oro je Kaljić, Fejza Fekovića sin. N: Kako to bolan? On Feković, a oni Kaljić? A: Pa eto i on je Kalić samo Fekov

sin. N: Aha. A: Pa po njemu se zove „Fekov“. N: Oklen je on rodom? A: Iz Lijeske. N: Će je ta Lijeska? A: U Šahoviće opštini. N: Koliko je daleko od tvoje kuće to? A: Od moje kuće, tri sahata. N: A Će si slušo, da pjeva on? A: Pa i kod moje kuće sam ga slušo, i kod njegove kuće, i po kafanama sam ga slušo, slušo sam ga Ćudo puta. N: Koliko je bijo star, kad si ga slušo ti Ahmete? A: Ja bogami neznam, od pedeset, tako oko pedeset godina, je imo. N: A koliko ti imaĀaše? A: Ja sam imo dvajes i pet. N: U pola koliko i on. Jeli dobar pjevaĀ bijo? A: E veĀ pjevo je kralju crnogorskom u dvor njegov, i veĀ taj bijo, pje, pjevaĀ najbolji meĀu tudijen u ta vakat te se nalazijo, ta Orle KaliĀ najbolji pjevaĀ bijo. N: Jeli bijo musliman? A: Jes. N: Pa kako to ime Oro, Orle, kako to. A: Orle, tako, neznam bogami, Orle, Orle, iz Lijeske. N: Jesili ga Āesto puta slušo Ahmete? A: Jesam, jesam. Bila je sestra njegova, za jednoga našega roĀaka, te je dolazijo Āesto. Kad je došo, kad je Crna Gora uljegla, on je bijo komandir crnogorski. N: I veliš da je dobar pjevaĀ bijo? A: Jes dobar pjevaĀ bijo komandir, major. N: Ali, kako to crnogorski komandir bit jedan musliman? A: E pa dao mu kralj. Dao mu kralj da je major, tu titulu majorsku. N: A to je bilo samo onako, za pohvalu, a nije bijo na primjer da je bijo u vojski. A: A da, za pofalu, za pofalu, i onaj grb njihov. Nije bijo u vojsci. N: Aha. Ali da je on, sluĀajno da je pošo u vojsku tako kao zapovjednik bili ga Crnogorci slušali njegovu komandu? A: Pa bi slušali, kako nebi, to je njegova ona biljega ona kraljeva imo je na kapu voĀe. N: Da. A: Kao svaki major. N: I veliš da je on pjevo za kralja Nikolu? A: Jes, jes. N: Baš na dvoru. A: Jes na dvoru, te Āudo puta pjevo. N: Jeli ga darovo štogod? A: E neznam bogami. Znam, jedne gusli mu je darivao kralj njemu, Orlu baš, da nije hi takije niĀe ovudije imalo, gusli mu je darivao, i darivo ga eto, bijo je major. N: Jeli pjevo samo jedan put, ili Āesto puta kod njega? A: Neznam bogomi. Samo znam da je pjevo nekoliko puta, bijo na Cetinje mlogo on bijo je major i tu je na Cetinje

stojo mlogo. N: Da. A: Doklen je otišao u Tursku. I ustavlja ga je kralj: „Sedi, sedi Orle“, i on „neću, no oću da idem u Tursku“, i otolen otišo u Tursku. N: Su čijem se on zanimo najviše? A: Ni su čijem se nije zanimao, imao je zemlje te mu radili drugi, a on je „asli“, taklo pušku u ruku, i on je četovo, i on je bio već ka Orle Kaljić, to se pričalo. N: Jeli bijo beg? A: Nije bijo beg. N: Nije bijo beg? Jeli bijo aga? A: Jes aga bijo. N: Aga je bijo, a? A: Jes. N: Jeli imo „čivčija“? A: Jeste. N: Aha. Ima još jedna pjesma kad je Kajović Rušid i mu, i Mustafa, kad su osvetili Kajovića Mehmeda. A: I tu sam čuo od Orla. N: I nju si čuo od Orla. A će si čuo ovu pjesmu? A: Pa eto svuđ. Bijo sam sa šnjim svakud, haman. Tun je bijo Orle, kod kuće, najviše kod kuća našije u Stričinu tu. Bio je, tu mu je sestra udata, dolazijo je često. Išo sam i ja tamo kod njega i mene je žena bila od Kalića. Nije. N: Jeli za plaću pjevo on? A: Nije pjevo za plaću, ne vala. N: Nikad. A: Nikad bogomi. N: Jeli begovima pjevo? A: Pa jes svakom. Eto, pjevo i kralju i begovima i će kome. N: Bili ga begovi darovali što gođ ovako? A: Jok. Nije to u nas imalo, jok. N: Ne. A: To eto siromaha čojeka, koji je siromah čojek, pa zagusla, darovali bi svak, a ovoga što nije „muhtač“. N: I onda za onu pjesmu, kad je Jaksim kapetan udaro na Hasa Mušovića, od koga si je naučijo? A: Od Islama. N: Od Islama Mušovića jeli? A: E. N: Dobro. A onu pjesmu kad se pridvorijo mali Marijan ličkom Mustajbegu, od koga si nju naučijo? Moreš li se sjetit? Moreš li se sjetit od koga si je naučijo? A: Bogami neznam. N: Dobro. A: Zaboravijo sam, eto sam ti pričo ono. N: A znaš li onu, kad je Mujović Omer izbavijo oca i amidžu iz ašara? Od koga si nju naučijo? A: Neznam bogomi. N: Ni nju neznaš? A: Neznam zaboravijo sam.

N: Jesili naučijo neku pjesmu, od nekoga Pavla Kršikape iz Crne Gore. A: Jesam i od njega, i od Pavla, i od toga, i od toga, ma od kojega koju nemogu da pogodim sad. Bogami kad bi me

zaklo. N: Da. Znašli oklen je bijo taj Pavle? A: Bijo ispod Durmitora, iz Sirovca. N: Jeli dobar pjevač bijo? A: Dobar pjevač i dobra familija ta. N: A đe ga ti sluša? A: Slušo sam ga u Šahoviće, i slušo ga u Prošćenje. Pa to je. N: Kad je to bilo? A: Pošto je to ovo uljegla Crna Gora. N: Poslije jeli. A: Ja. N: Da. Koliko je bijo star kad si ga slušo. A: Ja bogami neznam. Jedno pedeset godina, ja mislim. N: Da čujem da čujem. A: Pa jedno pedeset godina je imo. N: Tako je izgledo veliš? A: E. N: A koliko si ti imo onda? A: Ja sam imo... N: Ma nečujem ja čojče boži. A: Jedno četeres godina sam imo, neznam brate, kako ću pogodit. N: Pa od prilike. A: Kad ja sad neznam, kad bi me ubijo, bili mogo ti kazati, koliko imam ja godina, onako do pameti imam šeset do i četiri, onako po prilikama, i po starijem ovijem zborovima kad sam rođen i kad sam biva, a neznam. Ja sam zamotan. Ja sam brate moj sagorijo sagorijo sam. Ja se čudim kako sam sebe neubijem, ja neskočim neđe s nekoga krša pa se vrat ne slomim. Ja se, ja prosim brate, danas od vrata do vrata prosim. Kad ostanem brez večere, kod moije hiljadu dobara, kojih sam koji nijesam u vjeku mome nikad što njesam za, za neđelju dana dva put se probuko. Danas bide dva mjeseca dana nepreobučem se, a bide tri mjeseca dana, nenaspavam se, ni se čijem pokrijem niti šta prostrem. Četeres sahata prođe nejedem, pa neznam. Stopijo sam se ja ti kažem, ja nemogu da zapjevam jednu pjesmu, bogami, neda mi drob dok nepopijem jednu osmicu rakije bogami je nepjevam. Ja se neumijem, to ti kažem, ozbiljno, tako mi moja obadva oka, pitati se s čojekom ja neumijem, progovoriti neumijem ko što sam umijo. Koliko da nikad ja se nijesam to ni s ljudima vidijo ni s ljudima sastao, a ja nijesam ja sam se miješao sa onijem ljudima, s kojim, bogami jednoga, danas nemore ni od, nebi mogo ni od deset Bjelopoljaca, uljeći tu polovina, sal da stane prema njim. Ja sam se tako miješao s tijem ljudima i razgovarao s tijem ljudima. I sidijo s tijem ljudima, i pijo s tijem ljudima, i išo po

teferičima. Pa danas došao sam do ništa, pa jednoga mi boga se pitat ja numijem. Pa ja neznam do sahata, šta je bilo juče bogami danas neznam. Ovo ti je sve istina boža.

N: Kaži mi Ahmete. Kakve pjesme je pjevo oni Pavle Kršikapa, crnogorske ili turske? A: Pa oni mahom ove crnogorske pjevaju sve crnogorske. N: Sve crnogorske. A: Sve crnogorske. N: A onu pjesmu što si čuo ja bi reko da je ona lička pjesma. Radi se o ličkom Mustajbegu nešto unutra. Što si čuo od njega. A: Pa more biti, samo oni mahom pjesme crnogorske pjevaju, a pjevaju more se potrefiti i te. N: Da da. Patriotalno. Znaš li ti što goda pričati od onomu Ćor Husi? Kako se on zvao? A: Zvao se Ćor Huso Husović. N: Oklen je bijo on Ahmete? A: Boga mi neznam. Samo znam da sam ga čuo od starije moi je da je dolazijo kod nas, i moi je starije i da je pjevo Ćor Huso Husović. On je vazda na konja jahao. Gusli imao, gusli nosijo, pjevao. Puške dvije vazda nosijo, ćorav. Konja jahao vazda, vavijek, da kažu da nije takoga guslara bilo đe je on došao, da nije mogao drugi tu zapjevat. N: Bogati Ahmete, što će mu dvije puške kad je ćorav? A: I ja se i bogami se i to, ja sam viko, ja sam velim pa šta će mu puške, kad je ćorav u obadva oka. Kažu, nikad se razdvajo s dvije puške male nije. I konja jahao. I išao je tamo svuj po svijetu. N: Recimo, ćorav biti, konja jahati, puške nositi, jeli to moguće? A: E moguće je vala. To moguće jes. Sve je to bio, pa kako ja neznam. Samo to je bilo. N: Jeli on ikud išo iz ove Crne Gore da pjeva? A: On jes svuj išo. N: Jeli išo u Carigrad? A: Kažu, bogami neznam za Carigrad, čuo sam da je u Beč išo pjevo u Beč. N: Čuj! U Beč! A: Čuo sam da je u Beč pjevo i po tijem kasabama svuj je pjevo. N: Bolan pa kako to kad ga nijesu mogle Švabe razumjeti na bosanski jezik? A: E pa što znam? N: Jeli bar kakav dar otuda donijo? A: Pa ja neznam, bezbeli. Čuo sam kod kralja da je pjevo mjesec dana, na Cetinje. Pa najposlje kad mu je zapjevo, „Ej, kaži gospodare spremaj Husa neka kući pođe, prigotov mu

šezdeset ovaca, i pod njima šezdeset jagnjaca. Pa ga spremi neka ide kući. Vakrat mu je“, i on, lijepo naredi, te mu kupi šeset ovaca i šeset pod njima jagnjadi, i ispratio ga biva do na granicu i dao mu to dara. N: Da da. A: E to sam čuo. N: A će je umro on? A: Bogami neznam. N: Jesili čuo da pričaju? A: Nijesam bogami brate. N: Jesili ikada čuo Ahmetu, da je došo neki pjevač, iz Bosne otuda iz Like, iz Krajine one bosanske, da bi pjevo ovde? A: Nijesam brate. N: Nikad. A: Nijesam čuo vala. N: E sad će mo ić malo počinut Ahmetu. A: Ako oćeš i počinut, ako oćeš mogu jednu malo i zapjevat pa kako goj hoćeš. N: E vidit ćemo. Danas nećemo pjevat. A: Nećemo. (Kraj)

Literatura:

- Aličić, Ahmed: *Poimenični popis sandžaka vilajeta Hercegovina*, Orijentalni institut, Sarajevo, 1985.
- Dedijer, Jevto: „Hercegovina“, *Srpski etnografski zbornik*, XII, Naselja, Beograd, 1909.
- Đurđev, Branislav: „Značajan podatak o vlasima u popisu krajišta Isa-bega Isakovića iz 1455“, *Godišnjak društva istoričara BiH*, XV, Sarajevo, 1966.
- Elezović, Gliša: „Kolašin na Tari i Kolašin na Ibru. Kako je postalo ime Kolašin“, *Južni pregled*, br. 1, Skoplje, 1931.
- Elezović, Gliša: *Turski spomenici*, knj. I, sv. I, 1348–1520, Beograd, 1940.
- *Istorijski leksikon Crne Gore*, I–V, Daily Press – Vijesti, Podgorica, 2006.

- Filipović, Nedim: „Vlasi i uspostava timarskog sistema u Hercegovini“, *Godišnjak Centra za balkanološka ispitivanja*, ANU BiH, Sarajevo, 1974.
- Hrabak, Bogumil: „Herak Vraneš“, *Godišnjak Istorijskog društva BiH*, VII, Sarajevo, 1955.
- Jireček, Konstantin: *Istorija Srba*, I, II, (prevod i dopuna – Jovan Radonić), Slovo ljubje, Beograd, 1978.
- Jaksimović, Đorđije: „Kako je nastalo ime Pavino Polje“, *Novopazarski zbornik*, br. 18, Novi Pazar, 1994.
- Jaksimović, Đukan: *Donji Kolašin*, Leskovac, 1939.
- Karadžić S, Šibalić V: *Drobnjak, porodice u Drobnjaku i njihovo porijeklo*, II izmijenjeno i dopunjeno izdanje, Beograd, 1997.
- Konjević, Veselin: *Vraneška legenda*, Matica crnogorska, Podgorica, 2010.
- *Leksikon Bošnjaka/Muslimana Crne Gore*, urednici: prof. dr Šerbo Rastoder i mr Sait Šabotić, *Almanah*, Podgorica, 2016.
- Luburić, Andrija: *Drobnjaci, pleme u Hercegovini*, Beograd, 1930.
- Medojević, dr Jovo: *Muslimani u bjelopoljskom kraju 1477–2002*, „Almanah“, Podgorica, 2003.
- Medojević, Rajko: *Pavino Polje i njegove škole*, Bijelo Polje 2005.
- Miličić, Ilijin Božidar: *Starac Milija Kolašinac – portret pjesnika*, Artgrafika, Podgorica, 2013.
- Minjović, Dušica: *Avdo Međedović na raskršću reprodukcije i kreacije*, *Almanah*, Podgorica, 2002.
- Mušović, dr Ejup: „Islamizacija u Novopazaskom sandžaku“, *Istorijski zapisi* 3–4, Istorijski institut SR Crne Gore, Titograd, 1981.
- Mušović, dr Ejup: *Muslimani Crne Gore od pada Zete 1499*, Novi Pazar, 1997.
- Mušović, dr Ejup: „Mušovići“, *Istorijski zapisi* 2, Titograd, 1981.
- Mušović, dr Ejup: „Nahija Mileševo krajem XV vijeka“, *Istorijski zapisi* 1-2, Titograd, 1989.
- Mušović, dr Ejup: „Nikšići i Kolašinci u Sandžaku“, *Revija Sandžak*, jesen-zima, Novi Pazar, 1997.

- Pejatović, Tanasije: *Srednje Polimlje i Potarje*, reprint, Pljevlja, 1986.
- Pejović, dr Đoko: „Uzroci masovnog iseljavanja stanovništva Crne Gore (1878–1916.)“, *Istorijski zapisi*, knj. XIX, sv. 2, Titograd, 1962.
- Pelidija, dr Enes-Zlutar, dr Behija: *Pljevlja i okolina u prvim stoljećima osmansko-turske vlasti*, Pljevlja, 1988.
- Radusinović, Vasko: „Životni vjetrovi Vraneške doline“, *Pobjeda*, 18. 12. 2005.
- Rakočević, Batrić-Bačo: *Staro Bijelo Polje*, fotomonografija, Bijelo Polje, 2006.
- Rakočević, dr Novica: „Iseljavanje muslimana i razgraničenje Crne Gore i Turske u oblasti Kolašina poslije Berlinskog ugovora“, *Istorijski zapisi*, knj. XIX, sv. 2, Titograd, 1962.
- Simonović, Budo: „Ni zbog bega se nije prevjerila“, *Dan*, 16. i 17. 1. 1999.
- Šabanović, dr Hazim: *Bosanski pašaluk*, Naučno društvo NR BiH, Sarajevo, 1959.
- Šabanović, dr Hazim: *Krajište Isa-bega Isakovića – Zbirni katastarski popis iz 1455. godine*, Orijentalni institut Sarajevo, 1964.
- Šalipurović, Vukoman: *Mileševska Štamparija 1544–1557*, Prijepolje 1972.
- Šalipurović, Vukoman: „Nekoliko podataka o knezovima u prijepoljskom i pljevaljskom kadiluku od 1677. do 1759. godine“, *Zbornik radova Etnografskog instituta SANU*, knj. 11, Beograd, 1981.
- Šekularac, dr Božidar: *Dobrilovina i dobrilovinski Katastik*, Mojkovac, 1988.
- Škaljić, Abdulah: *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*, četvrto izdanje, Sarajevo, 1979.
- *Polje*, 1975.
- Šćepanović, dr Žarko: *Srednje Polimlje i Potarje*, istorijsko-etnološka rasprava, SANU, Beograd, 1979.
- Šobajić, Petar: *Nikšić (Onogošt)*, Beograd, 1938.

Internet adrese:

- <http://nrs.harvard.edu/urn-3:HLNC.MPCOL:104579>

- http://chs119.chs.harvard.edu/mpc/songs/mp_songs5.html;

[https://iif.lib.harvard.edu/manifests/view/drs:2587556\\$1i](https://iif.lib.harvard.edu/manifests/view/drs:2587556$1i);

- <http://nrs.harvard.edu/urn-3:HLNC.MPCOL:104579?n=1>

- http://chs119.chs.harvard.edu/mpc/photos/lord_album/fig22.jpg